

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ УПРАВЛІННЯ ДОВГОСТРОКОВИМ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ В ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

INSTITUTIONAL LONG-TERM MANAGEMENT FACTORS SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION IN THE DIGITAL ECONOMY

Стаття присвячена дослідженню та узагальненню фактичного та потенційного впливу цифрової економіки на реалізацію завдань стійкого розвитку регіону. Наголошено на необхідності погодження цифрових трансформацій регіону з пріоритетами стратегії стійкого розвитку. Визначено інституціональні чинники управління з урахуванням необхідності формування сприятливого інституціонального середовища для досягнення стійкого розвитку, зокрема, за рахунок цифрових технологій. Попереджено про ризики від недовіри до державних інститутів. Констатовано, що технологічна відсталість не дасть інтегруватись у глобальні ринки.

Ключові слова: *стійкий розвиток регіону, цифрові технології, інституціональні чинники управління, довіра, державні інститути, довгостроковий розвиток.*

Стаття посвящена исследованию и обобщению фактического и потенциального влияния цифровой экономики на реализацию задач устойчивого развития региона. Отмечена необходимость согласования цифровых трансформаций региона с приоритетами стратегии устойчивого развития. Определены институциональные факторы управления с учетом необходимости формирования благоприятной институ-

циональной среды для достижения устойчивого развития, в частности, за счет цифровых технологий. Предупреждено о рисках от недоверия к государственным институтам. Констатировано, что технологическая отсталость не даст интегрироваться в глобальные рынки.

Ключевые слова: *устойчивое развитие региона, цифровые технологии, институциональные факторы управления, доверие, государственные институты, долгосрочное развитие.*

The article is devoted to the research and generalization of the actual and potential impact of the digital economy on the implementation of the tasks of sustainable development of the region. The necessity of coordinating the digital transformations of the region with the priorities of the sustainable development strategy is emphasized. The institutional factors of management are determined taking into account the necessity of forming a favorable institutional environment for achieving sustainable development, including through digital technologies. Warned about the risks of distrust to state institutions. Technological backwardness will not integrate into global markets.

Key words: *sustainable development of the region, digital technologies, institutional factors of management, trust, state institutions, long-term development.*

УДК 332.025:334.02

Герасимчук З.В.

д. е. н., професор кафедри

Вища школа міжнародних стосунків

та суспільних комунікацій у Хелмі

Свида І.В.

к. е. н., докторант

Таврійський національний університет
імені В.І. Вернадського

Постановка проблеми. Головна ідея концепту стійкого розвитку полягає у зростанні ролі екологічних факторів у процесі довгострокової соціально-економічної діяльності регіону. Очевидно, що на базі традиційної моделі ринкової економіки, заснованій на залученні більшої кількості вичерпних природних ресурсів в економічний обіг та споживання, стійкого розвитку досягти неможливо, тим більше на тривалий період, тому варто здійснити науковий та творчий пошуки для знаходження або створення нової економічної моделі, на базі якої можна забезпечити досягнення стійкого розвитку регіону. Ми зосередились на цифровій економіці, яку вважаємо наступним, вищим за попередній щаблем розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансформаційним процесам, що проходять під впливом цифрової економіки, присвячені праці таких вчених, як В. Айзексон, С. Бранд, О.А. Джузов, Г.Т. Карчева, Н.М. Краус, Е. Тоффлер. Водночас недостатньо дослідженою темою залишається

розробка стратегії цифровізації регіонів України та її погодження з пріоритетами стійкого розвитку. Досягнення стійкого розвитку регіону на перспективу за рахунок впровадження цифрових технологій потребує створення сприятливого інституціонального середовища.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у упорядкуванні інституціональних чинників стійкого розвитку регіону з урахуванням впливу цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Один з цільових показників Цілей стійкого розвитку регіону, відображений в Порядку денному стійкого розвитку на період до 2030 року, що затверджений на Саміті ООН, – це ціль № 9 «Створення міцної інфраструктури, сприяння забезпеченню всеосяжної і стійкої індустріалізації та впровадженню інновацій». У зазначеній цілі визначено пріоритетом розвиток нових галузей промисловості, інформаційних та комунікаційних технологій; наголошено на тому, що подолання цифрового розриву має

вирішальне значення для забезпечення рівноправного доступу до інформації та знань, а також стимулювання інновацій та підприємництва [1]. У Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», затвердженій на 2016–2030 роки, відзначено, що інформаційно-комунікаційні мережі є запорукою ефективної діяльності бізнесу та якісних умов життєдіяльності населення [2]. Проте не розробленими залишаються інституціональні засади управління цифровою економікою для досягнення стійкого розвитку.

Головним орієнтиром для регіонів ЄС під час побудови цифрової економіки є Цифровий порядок денний, що є ініціативою в рамках Стратегії «Європа 2020», якою визначені пріоритети та конкретні заходи для розквіту цифрової економіки до 2020 року. Пріоритетами цифрового порядку денного для ЄС стали формування єдиного цифрового ринку, розвиток інтероперабельності (сумісності ІТ-пристроїв), погодження стандартів у межах ЄС, безпека та захист від кібератак, швидкісний Інтернет, залучення вчених, фінансування наукових досліджень та інновацій, інтеграція Інтернету в повсякденне життя людини, використання цифрових технологій для вирішення соціальних проблем регіонів. Цифровою стратегією для регіонів України може стати Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки. Очікується, що завдяки розвитку цифрової економіки до 2021 року можна забезпечити додаткові 5% до ВВП України [3]. Успішний досвід Естонії, Ірландії, Швеції та інших країн свідчить про те, що безпосередній ефект від комплексного розвитку цифрової економіки становить 20% ВВП протягом п'яти років, а інвестиції в цифрову трансформацію сягають 500% [3]. Слушним буде зауважити, що досягнути такого результату можна тільки за належного інституціонального забезпечення та стратегічного управління.

Для досягнення стійкого розвитку регіону Концепція розвитку цифрової економіки потребує узгодження з такими стратегічними документами загальнонаціонального значення, як Стратегія сталого розвитку «Україна 2020», Стратегія інноваційного розвитку України до 2020 року, Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року. Вивірення Концепції розвитку цифрової економіки щодо відповідності цілям стійкого розвитку, інноваційним напрямкам розвитку держави та регіональним завданням дасть змогу виробити спільні пріоритети для досягнення стійкого розвитку. Кожний регіон має свою специфіку та потенціал для поступу, тому регіони повинні розробляти свої дорожні карти цифрової трансформації економіки з орієнтацією на досягнення стійкого розвитку. Одним регіонам це простіше зробити, інші потребують додаткової підтримки з боку держави. Тому досягнення стійкого розвитку в умовах циф-

рової економіки потребує створення сприятливого інституціонального середовища, що сприятиме переходу ключових галузей та сфер діяльності регіону на цифрові технології.

Формування відповідного інституціонального середовища передбачає встановлення таких правил і створення передумов, щоб мати можливість продуктивним чином використовувати та розвивати соціально-еколого-економічний та технологічний потенціал регіону. Вирішальну роль при цьому відіграють держава та система стратегічного управління регіоном. На рівні держави, відповідно до Конституції та діючих нормативів, встановлюються правила й суспільні форми поведінки, що дає можливість забезпечити певну стабільність та прогнозованість інституціонального середовища. Хоча це не гарантує гармонізації інтересів учасників господарської системи, практика розвинених країн свідчить про те, що іншого шляху врегулювання відносин для ефективного функціонування економіки немає [4].

Інституціональні фактори – фактори, пов'язані з управлінням та регулюванням окремих сфер, складових частин, сторін, елементів соціально-економічних відносин, до яких належать організаційно-економічні, техніко-економічні, науково-технічні, власницькі, фінансові, інвестиційні, соціальні, правові та заходи вдосконалення і трансформування інститутів (норм права, правил, постанов, звичаїв тощо), управління цими сферами й установами управління [5]. Таким чином, інституціональний підхід до досягнення стійкого розвитку регіону на цифрових засадах може включати широкий арсенал чинників, методів, способів, форм організації та інструментів реалізації, що сприятиме ефективному управлінню соціально-еколого-економічною системою регіону за умови комплексного та системного їх застосування.

Інституціональний підхід розглядає два аспекти, а саме інституції та інститути. Під першим поняттям розуміють норми та звичаї поведінки людей, під другим – приблизно те ж саме, але тільки закріплене на законодавчому рівні, тобто закони, офіційні права, а також організації та установи [5]. Інституціоналізм вивчає, як працює економічна система, в якій населення отримує та витрачає свої доходи. Добробут суспільства пов'язують з достатністю товарів і послуг, а це залежить від продуктивності економічної системи, отже, інституційна система керує економічною системою, а не навпаки [4]. Вважаємо упущенням те, що інститути добробуту суспільства пов'язують тільки з матеріальними благами. Слушним буде зауважити про марнотратне сучасне використання обмежених природних ресурсів на збільшення кількості матеріальних благ. Суспільні інститути мали б спрямовувати поведінку споживачів на відмову від надмірного споживання та бережливе ставлення до

довкілля. Втім, на цю проблему давно час глянути не тільки через призму екологічної освіти, але й через вироблення дієвих механізмів, які стимулюватимуть впровадження новітніх ресурсозберігаючих технологій. Отже, вирішити сучасні проблеми досягнення стійкого розвитку можна на базі новітніх цифрових технологій, тому виокремимо серед класичної тріади «людина – екологія – економіка» четверту складову стійкого розвитку, а саме технологічну, або сферу високих технологій.

На нашу думку, стійкий розвиток через його багатогранність та широту охоплення учасників процесу перетворюється на своєрідний самостійний інститут з притаманними йому специфічними механізмами управління, що передбачають розвиток регіону в певних межах. Ці межі означають соціально-еколого-економічний та технологічний поступ без шкоди довкіллю та зі збереженням природних ресурсів для сучасних і прийдешніх поколінь. Вважаємо, що цифрові технології дадуть змогу реалізувати це завдання, оскільки вони здатні забезпечити ефективне ресурсокористування під час збереження природних комплексів, екологізацію виробничих процесів, створити попит та забезпечити пропозицію на екологічно чисті продукти та технології, сприяти розвитку інституту екологічного підприємництва тощо. Крім того, цифрові технології на своє створення та функціонування не потребують великих витрат природних ресурсів та не утворюють відходів у великих обсягах. За цього підходу управління стійким розвитком регіону на перспективу може розглядатись як поступ, що проходить у певному інституціональному середовищі в межах системи «людина – економіка – довкілля – цифрові технології».

Поняття інституціонального середовища охоплює сукупність основоположних соціальних, політичних, юридичних та економічних правил, які визначають рамки людської поведінки та утворюють базис для виробництва, обміну й розподілу [4]. Оскільки всі об'єкти та суб'єкти регіону повинні регулювати свою діяльність відповідно до розроблених інституціональних норм та правил, а також прагнути до покращень у рамках цих інститутів, використаємо інтеграційний підхід до виокремлення чинників впливу на інституціональне середовище в системі «людина – економіка – довкілля – цифрові технології» (табл. 1).

Мотивація, потреби та інтереси лежать в основі імпульсів та стимулів діяльності людини, спонукають її до досягнення цілей, а також створюють попит і пропозицію. Мотиви формують бажання пізнання себе та свого місця в суспільстві, гармонійної взаємодії з довкіллям, пошуку шляхів самовдосконалення. Інформаційне забезпечення – це база накопичених у процесі діяльності регіону знань, вмінь, навичок та кваліфікацій, інновації, інформація, що здатні сприяти вирішенню соціально-еколого-економічних та технологічних проблем територій. Політичні чинники задають вектор довгострокового стійкого розвитку на всіх рівнях управління, впливають на формування пріоритетів та створення умов для їх досягнення, зокрема, через цифровізацію регіонів. Система управління соціально-еколого-економічним та технологічним розвитком регіону включає процеси планування, організацію, активацію дій та контроль з метою координації ресурсів та зусиль, необхідних для ефективної реалізації завдань стійкого розвитку та цифровізації регіону. Нормативно-правове

Таблиця 1

Управління інституціональним середовищем регіону в системі «людина – економіка – довкілля – цифрові технології»

Система	Середовище регіону
<i>Економічна система</i>	Сировинна економіка та технологічне відставання від сучасного «цифрового світу». Поглиблення цифрового розриву в майбутньому.
<i>Інноваційна система</i>	Покращення наявних технологій, а не створення нових та прогресивних.
<i>Фінансова система</i>	Відсутність фінансових стимулів та інструментів для пришвидшення переходу на засади цифрової економіки.
<i>Інвестиційна система</i>	Нестабільність, короткотермінові інвестиції. Нерозвиненість інститутів.
<i>Соціальна система</i>	Синдром «застарілих технологій».
<i>Система освіти</i>	Відсутність базових цифрових навичок у більшості випускників з віддалених територій та людей старшої вікової групи.
<i>Система медицини</i>	Повільні технологічні зміни.
<i>Інтелектуальна власність</i>	Недостатня захищеність інтелектуальних прав та юридичні колізії щодо можливостей отримання комерційної вигоди.
<i>Екологічна система</i>	Нестача енергоощадливих та ресурсоемних технологій.
<i>Цифрові технології</i>	Неінтегрованість цифрових технологій, зокрема цифрових громадських послуг та цифровізації бізнесу по всій території регіону.
<i>Інформаційне забезпечення</i>	Недосконалість інформаційного забезпечення та статистичної звітності не дають змогу об'єктивно оцінити рівень цифровізації регіону.
<i>Система управління</i>	Переважають короткотермінові заходи управління регіоном.

забезпечення – це сукупність тих правових норм та обмежень, що регулюють взаємовідносини як в межах системи стійкого розвитку регіону, так і її зв'язків із зовнішнім оточенням. Неможливо успішно провести цифровізацію регіонів без розробленої нормативно-правової бази. Соціально-культурні чинники – це менталітет населення регіону, його ціннісні установки, сформовані в процесі культурно-історичного розвитку, соціальна свідомість та суспільна відповідальність за майбутній розвиток. Досягнення стійкого розвитку регіону можливе лише за умови погодженого між усіма елементами системи та односпрямованого поступу у сформованому відповідним чином державою інституціональному середовищі.

Отже, під інституціональним середовищем стійкого розвитку регіону будемо розуміти певне упорядкування інститутів (норми та звичаї населення регіону, закони), яке дає змогу створити матрицю соціально-еколого-економічної та технологічної поведінки, що сприятиме збереженню довкілля, зокрема збереженню через широке впровадження цифрових технологій в різні галузі та сфери діяльності регіону, а також повсякденне життя людей.

Сьогодні в регіонах України несприятливе інституціональне середовище для інноваційної діяльності, що обумовлене слабкістю формальних інститутів (права власності, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна озброєність, освіта, незалежність судів, державні та суспільні установи), недосконалістю неформальних інститутів (довіра до влади, рівень громадської культури, наявність людського капіталу) та наявністю інституційних пасток («влада-власність», корупція, тінізація економіки) [6]. В Україні недовіра суспільства до діяльності інститутів (особливо фінансових та правових) – це серйозна проблема. Хоча така недовіра не безпідставна, а викликана неефективним державним та регіональним управлінням, зниження довіри до держави та її інститутів становить небезпеку для довгострокового розвитку, а стійкий розвиток та цифровізація регіонів – це довгострокові пріоритети розвитку. Без довіри неможливо побудувати відносини між державою, економікою та суспільством, а також створювати та впроваджувати високотехнологічні інновації. Недовіра негативно відбивається на інвестиційному іміджі країни, оскільки підприємці та інвестори не наважаться ризикувати власними коштами в умовах нестабільного інституціонального середовища.

Одним з основних чинників, що стримують інноваційну активність, разом з браком фінансових ресурсів, слабкою результативністю механізмів державної підтримки, погано розвиненою законодавчою базою є високий ризик [5]. Інноваційна діяльність порівняно з іншими видами діяльності більшою мірою пов'язана з ризиком, оскільки

повна гарантія позитивного результату практично відсутня [5]. В Україні інноваційна діяльність визнана головним чинником розвитку економіки, а ми розглядаємо високотехнологічні цифрові інновації як базові для досягнення стійкого розвитку регіону. Державні інститути повинні виступити гарантом захисту інвестицій, зокрема, через формування сприятливого інституціонального середовища, оскільки без інвестицій у високотехнологічні проекти не буде інновацій, які б дали змогу досягнути стійкого розвитку регіону.

Держава перш за все має бути зацікавлена у відновленні довіри до її інститутів, оскільки недовіра до них приводить до тінізації економіки, а це недоотримання доходів та податків, що зумовлює нестачу державних коштів на соціальні виплати, природоохоронні заходи, державні інвестиції у високотехнологічні інноваційні розробки. Суб'єкти та об'єкти економічної діяльності регіону не бачать у державі партнера, тому у своїй діяльності покладаються більше на себе. Не відчувачи розуміння та захисту з боку держави населення та бізнес не будуть зацікавлені брати участь у реалізації стратегічних заходів держави (регіону), а цифровізація та стійкий розвиток не можуть бути досягнуті чи ефективні на базі однієї галузі, окремо взятого регіону чи декількох підприємств, адже вони мають включати всю соціально-еколого-економічну та технологічну систему країни, тому без довіри реалізувати стратегії стійкого розвитку та цифровізації неможливо.

Ефективне проведення цифровізації регіону, яка покликана покращити якість життя людей та відкриває нові можливості перед бізнесом, може стати кроком для відновлення довіри та встановлення партнерських відносин між державою і суб'єктами та об'єктами регіону щодо досягнення спільної цілі, а саме стійкого розвитку.

Цифрові технології змінюють бізнес-моделі, життєвий уклад та мають порівняно з традиційною промисловістю мінімально негативний вплив на довкілля. Проте без швидкісного Інтернету та якісного мобільного зв'язку цифрова економіка неможлива.

Інституціональні чинники управління для досягнення стійкого розвитку через цифровізацію регіонів повинні передбачати такі стратегічні заходи: 1) розвиток цифрової інфраструктури (швидке інтернет-з'єднання та забезпечення якісного мобільного Інтернету по всій території регіону; локальні цифрові рішення та перехід на 4G і 5G; створення внутрішнього ринку інформаційно-комп'ютерних технологій); 2) формування цифрового бізнес-середовища для залучення інвестицій (підтримка об'єктів та суб'єктів регіону, що запроваджують стійкі інноваційні технології, наприклад пільгами; зниження вартості імпорту для обладнання 5–6-го техноукладів; відхід від сировинної

спеціалізації регіону на користь створення продукції з високою доданою вартістю; застосування високих технологій, здатних збільшити ефективність виробничих процесів; інвестування в технопарки; страхування ризиків; електронне лідерство та цифрова конкурентоспроможність); 3) компетентний людський капітал (заохочення до цифрових знань та формування цифрових навичок у працюючих; підготовка висококваліфікованих спеціалістів з урахуванням потреб ринку цифрових технологій; соціальні програми щодо навчання роботи з цифровими технологіями незалежно від віку людини); 4) надання послуг населенню на кардинально новому якісному рівні (перехід до цифрових сервісів, а саме онлайн-оплата послуг, реєстрація у черги через смартфон, електронне врядування, створення нових послуг; покращення якості та доступності освітніх і медичних послуг для різних груп населення через проекти «цифрова освіта», «цифрова медицина»; розвиток спеціальних додатків та сервісів; створення можливостей та переваг у різних аспектах суспільного життя через технології розумного міста, розумного будинку); 5) зміцнення довіри до цифрових технологій через безпеку й надійність збереження даних (захист конфіденційності персональної інформації та дотримання прав користувачів); 6) гарантії інтелектуальної власності та визнання міжнародних стандартів (мотивація до створення нових технологій через державні гарантії захисту прав інтелектуальної власності та можливість отримувати за це комерційний зиск; дотримання міжнародних та європейських стандартів під час побудови цифрових систем та розвитку цифрового бізнесу); 7) цифрове законодавство (визначення принципів переходу на засади цифрової економіки та трансформацію до цього соціально-еколого-економічної та технологічної системи регіонів; заходи конвертування зусиль органів державної регіональної влади для усунення бар'єрів щодо формування глобального інформаційного середовища); 8) екологія та охорона довкілля (підвищення енергоефективності та застосування поновлювальних джерел енергії; розумне використання екосистем і запобігання знищенню біорозмаїття; переведення пропульсивних галузей регіону на цифрові технології); 9) довгострокове управління регіоном задля реалізації проектів цифровізації та досягнення стійкого розвитку (широке впровадження електронно-цифрових систем управління та оброблення інформації; відкрите управління, що передбачає інноваційні форми комунікації з населенням; інтеграція пріоритетів цифровізації регіону та стійкого

розвитку територій в національній й регіональній програмі розвитку, моніторинг і контроль за ефективністю їх виконання; вихід регіонів України на європейський та світовий електронні ринки, інтеграція з їх глобальними системами).

За останні 10 років цифрові технології змінилися більше, ніж за попередні 50 років [3]. Це означає, що світовий розвиток проходить темпами і в майбутньому. Якщо не розпочати заходи із забезпечення умов для цифровізації регіонів зараз, то можна назавжди відстати в розвитку від провідних країн, а це означає неможливість інтегруватися в глобальне середовище та перейти на більш високий рівень, на якому можна розв'язати проблеми між соціумом, економікою та довкіллям. Нині йдеться вже не про постіндустріальне, а про інформаційне суспільство, тому відстати у цифровому розвитку рівноцінно тому, щоб залишитись у кам'яному віці та існувати ізольовано від світу. Отже, цифрова економіка є безальтернативною. Водночас цифровізацію регіонів доцільно розглядати як інструмент стійкого розвитку, а не як самоціль.

Висновки з проведеного дослідження. Цифрові технології забезпечують нові стандарти якості життя населення та економічного розвитку під час збереження природних резервів територій. Удосконалення потребують інституціональні засади управління регіоном щодо формування сприятливого середовища для досягнення стійкого розвитку. Це передбачає створення комплексної та інтегрованої стратегії стійкого цифрового розвитку регіону за системного державного та регіонального підходів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Майбутнє, якого ми прагнемо. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/0129_rezol.pdf.
2. Цілі сталого розвитку: Україна: національна доповідь. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
3. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>.
4. Титаренко Г.Б. Інституційні чинники розвитку національної інноваційної системи: проблеми методології. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2013. № 1. С. 110–115.
5. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 1 / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
6. Прилуцька І.О. Взаємодія інституційного середовища та інноваційного підприємництва в Україні. Вісник КНУ. Економіка. 2014. № 8 (161). С. 78–81.